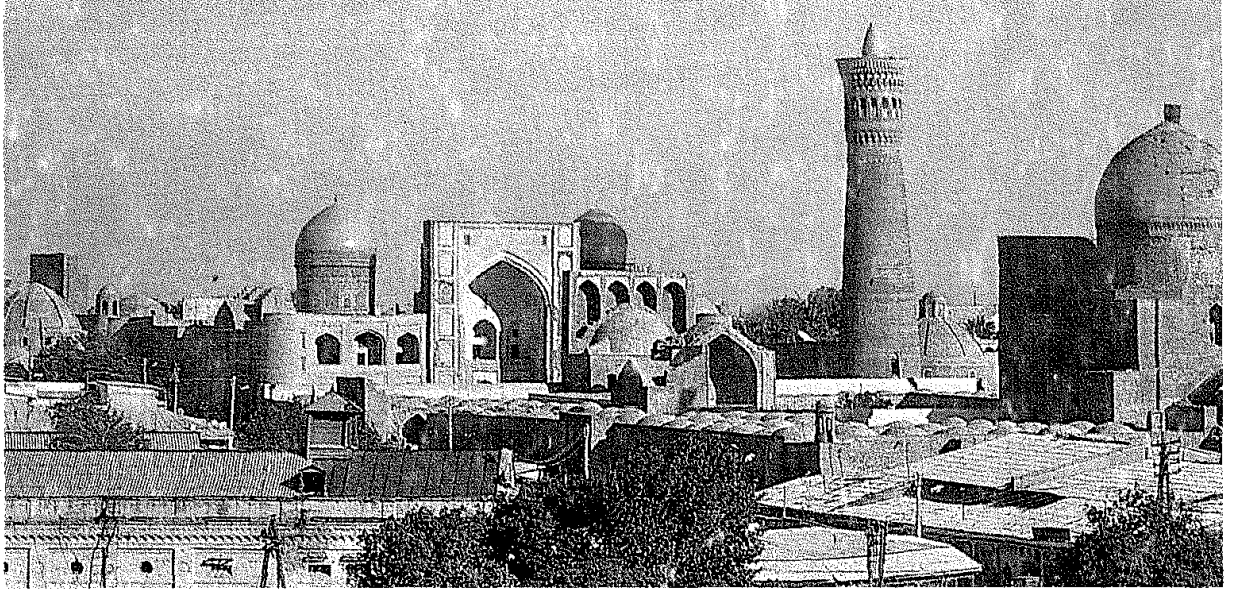

ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
GEVHER NESİBE TIP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
YAYIN NO: 22

BÜYÜK TÜRK - İSLÂM BİLGİNİ

B U H Â R İ

(811- 869)

-ULUSLARARASI SEMPOZYUM-

18-20 HAZİRAN 1987

Bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? / Âyet

Kolaylaştırın, zorlaştırmayın; müjdeleyin, nefret ettirmeyin.

BUHÂRİ

Buhâri Kongresi Tebliğleri

18-20 Haziran 1987

KAYSERİ

EDİTÖR

Prof.Dr. Ahmet Hulûsi KÖKER

(Tebliğin dil ve bilimsel sorumlulukları konuşmacılara aittir)

Her Hakkı Saklıdır

ISBN: 975-8013-14-9

Dizgi-Baskı
Erciyes Üniversitesi Matbaası
KAYSERİ - 1996

BUHÂRÎ'NİN SAHİHİNDEKİ DÜŞÜNMEYLE İLGİLİ BAZI HADİSLER

Doç. Dr. Murtaza KORLAELÇİ*

Düşünmeyle ilgili hadisleri zikretmeden önce, düşünme hakkında özet bilgi sunmanın yararlı olacağı kanısındayız.

"Düşünme, bilmek kuvveti demek olan aklın özel fiilidir."⁽¹⁾. Başka bir deyişle: "Düşünme, akıl yürütme veya akıl yürütmeler zinciridir. Akıl yürütme ise hükümler arasında bağ kurarak, zihnin bilinenlerden bilinmeyi elde etmesidir."⁽²⁾. Bu iki tanımın dışında, "düşünme" kelimesi anlam itibariyle üç bölümde ele alınabilir:

A- En geniş anlamıyla: Düşünme, zihnin bütün olaylarını içine alır. Şüphe, işitme, anlama, doğrulama, isteme, istememe, hayal ve his... bunlar arasındadır. Fakat bu anlam eskidir. Bu hususta Descartes (1596-1650) şöyle diyor: "Düşünme kelimesiyle, bizzat kendimizde araçsız olarak farkettiğimiz, bizde vukubulan her şeyi anlıyorum. Bunun içindir ki sadece işitmek, istemek, hayal etmek değil, hissetmek de düşünmeyle aynı şeydir"⁽³⁾.

B- En alışılmış (ordinairement) anlamıyla: Düşünme, (İsteme ve duygulara muhalif olarak) bilmeye ilgili bütün olaylardır.

C- En özel anlamıyla: Düşünme, algılama, hafıza(mémoire) veya hayalden daha yüce bir sentez derecesini gerçekleştiren, bilginin konusu olan şeyi anlamaya yardım eden müdrike ve akıldır⁽⁴⁾.

Böylece tanımını vermeye çalıştığımız düşünmeyi her canlı gerçekleştirebilir mi? Yoksa bu güç, canlının belli bir türüne ait ayırt edici bir özellik midir? Düşünme, Allah'ın sadece insanıya vermiş olduğu bir özelliktir. Bu özellik sayesinde insan diğer dünyevi varlıklara üstünlük şerefini elde ediyor.

Beş duyu organına sahip olan her canlı, kendi dışındaki şeyleri kavrar. Bir koyun, bir at veya bir arslan da kendi haricindeki diğer varlıkları algılayabilir. Fakat beş duyunun alanı dışındaki gerçekleri asla kavrayamazlar. Buna karşılık insan kendine verilmiş olan düşünce nimetiyle beş duyu alanının dışındaki gerçekleri de bilebilir. Bu gerçekler üzerinde tasarrufta bulunur. Tahlil ve terkip yoluyla zihin bu ko-

* E. Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

1. İsmail Fennî, Lüfatçe-i Felsefe, İst. 1341, s. 499.

2. Prof. Dr. Necati Öner, Klasik Mantık, Ank. 1986, s.3.

3. André Lalande, Vocabulaire Technique et critique de la philosophie, Paris,1980, s.75.

4. A.s.e., s.752.

nular hakkında hükümler çıkarır⁽⁵⁾. Dolayısıyla insan, mücerret alandaki küllfleri (tümelleri) ancak düşünmeyle idrak edebilir. İlim, sanat ve yeni buluşların keşfi de yine bu özellikle gerçekleştirilebilir.

İnsan düşünce özelliği sayesinde fiillerini intizama sokar. İnsan dışındaki canlıların fiillerinde ise böyle bir intizama rastlanmaz. Çünkü onlarda fiillerini düzene koyacak düşünce kabiliyeti yoktur. Bu nedenle fiillerinde kopukluk sözkonusudur. İbn Haldun (1332-1406)'a göre "bu yüzden alem tümü ile insanın itaat ve teshiri (zapt ve istila etme) altına girmiştir, beşeriyet tabiat ve tabiat hadiselerine hakim olmuştur, onları itaat altına almıştır⁽⁶⁾. Günümüz insanlığının fizik ve metafizik sahadaki ilerlemesinin de, bir düşünce ürünü olduğunda herkesin birleşebileceği inancındayız.

Sahih-i Buhârî'de, yukarıda tanım ve önemini kısaca belirtmeye çalıştığımız "düşünme" kelimesinin, tanımını veya doğrudan önemini belirten bir hadis'e rastlamadık. Bu nedenle "düşünmenin" önemini doğrudan belirten hadisleri, Aclûnî'nin "Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbas, Ammâ İشتهرا Mine'l-Ehâdis Alâ Elsinetinnas" isimli eserinden naklettikten sonra, Sahih-i Buhârî'deki "düşünmeyle" ilgili hadisleri zikretmeye çalışacağız.

Hz. Peygamber, insanı diğer varlıklardan daha şerefli kılan "düşünme" imtiyazı hakkında şöyle buyurmaktadır: "Bir saat düşünmek, bir yıl ibadet etmekten -diğer bir lafızda- 60 yıl ibadet etmekten hayırlıdır⁽⁷⁾).

Böylece düşünmeye, hiçbir sistemde görülemeyecek önemi veren Yüce Peygamber, her sahada düşünmeye de izin vermemektedir. Bir bakıma düşüncenin de ulaşamayacağı alanların varlığını belirtmektedir. Bu husustaki hadisleri de şöyle sıralayabiliriz:

- Ebu Nuaym (R)'ın rivayetine göre Hz. Peygamber şöyle dedi: "Allah'ın yaratıkları hakkında düşününüz, Allah'ın zati hakkında düşünmeyiniz."

- Abdullah İbn Selâm'ın rivayetine göre, bir gün Hz. Peygamber düşünen bir kavmin yanına vardı, ve onlara sordu: "Ne düşünüyorsunuz?" cevap olarak dediler ki:

- Allah'ın mahlukatı hakkında düşünüyoruz.

Hz. Peygamber:

- İşte böyle yapınız! Allah'ın mahluku hakkında düşününüz. O'nun zati hakkında düşünmeyiniz. Batıda beyaz bir arazi vardır. Onun nuru beyaz veya beyazı

5. İbn Haldun, Mukaddime, Hazırlayan Süleyman Uludağ, Cilt 2, İst., 1983, s. 998.

6. A.g.e., s. 1001.

7. Aclûnî, Küşfü'l-Hafa ve Müzîlü'l-İlbas, Ammâ İشتهرا Mine'l-Ehadis Alâ Elsinetinnas, Cilt 1, Beyrut 1351, s.310.

nurdur. Onun aydınlığı 40 günlük bir mesafe kadardır. Orada göz kırpacak kadar bile olsa Allah'a isyan etmeyen yaratıkları vardır. Orada bulunan sahabeler sordular:

- Ey Allah'ın Resulü! Şeytan onların neresinde bulunuyor? Nebî (S.A.V):
- Onlar şeytanın yaratılıp yaratılmadığını bilmezler. Orada bulunanlar:
- Onlar Ademin evlatlarından mıdır? Nebî (S.A.V):
- Onlar Âdemin yaratılıp yaratılmadığını bilmezler, "buyurdu⁽⁸⁾.
- İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Her şey hakkında düşününüz, Allah'ın zatı hakkında düşünmeyiniz."
- İbn Ömer'den merfu olarak nakledilen bir hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Allah'ın nimetleri (Âlâ) hakkında düşününüz, zatı hakkında düşünmeyiniz."⁽⁹⁾.

Düşünmenin önemini belirten bu "hadislerden sonra, tebliğimizin başında verdiğimiz tanımlardan sadece" düşünme, akıl yürütme veya akıl yürütmeler zinciridir, "şeklindeki tanıma uygun olan, Sahih-i Buhârî'deki hadisleri ortaya koymaya çalışacağız. Tesbit edebildiğimiz kadarıyla bu konudaki hadisler iki grupta toplanabilir:

I- Hz. Peygamberin bizzat yaptığı akıl yürütmeleri ihtiva eden hadisler.

II- Hz. Peygamberin, kendinden önceki Peygamberler ve milletlerle ilgili olaylarda naklettiği akıl yürütmeleri ihtiva eden hadisler.

Naklettiğimiz hadislerin yorumunu, hadis otoritelerine bırakarak biz sadece hadisleri zikretmekle yetineceğiz.

I- Hz. Peygamberin bizzat yaptığı akıl yürütmeleri ihtiva edip düşünmeye sevkeden hadislerden bazıları şunlardır:

"...İbn Mes'ud şöyle demiştir: Ben Peygamber(S)'den işittim, şöyle buyuruyordu: "İki kimseden başkasına gıpta olunmaz: Biri şu kimsedir: Allah ona mal vermiş; hem de o malı hak yolunda harcayıp tüketmeye yetecek kudret bahşetmiştir. İkincisi de şu kimselerdir: Allah ona hikmet ihsan etmiş, o da bu ilim ve hikmetle hükmetmekte ve onu başkalarına da öğretmektedir."⁽¹⁰⁾.

"...Allah, ilmi kullarından çekip çıkarmak (yani silmek) suretiyle değil, âlimleri kabzetmek suretiyle kabzedecektir. Nihayet hiçbir âlim kalmayınca, halk bir takım cahil kimseleri kendilerine başkanlar edinirler. Bunlara bir takım sualler

8. A.g.e., s. 311.

9. A.g.e., s. 311.

10. Abdî'llah Muhammed İbn İsmâil el-Buhârî, Sahih-i Buhârî ve Tercemesi, mütercim Mehmet Sofuoğlu, Cilt III, İst., 1987, s. 1334.

sorular, onlar da ilimleri olmadığı halde fetva verirler de hem kendileri dalâlete düşerler, hem de halkı dalâlete düşürürler."(11).

"...Enes (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) bizleri bir kavm üzerine gazâyâ götürdüğü vakitlerde sabah olmadıkça ve beklemedikçe bize hücum ettirmezdi. Bekler ezân sesi işitirse onlara saldırmaktan vazgeçerdi. Ezân sesi işitmezse üzerlerine baskın yapardı..."(12).

"Ebu Hureyre (R) şöyle demiştir: Resulullah (S): "Biriniz insanlara namaz kıldırarak olursa, hafif tutsun. Çünkü içlerinde zayıf olanı var, hasta olanı var, yaşlı olanı var. Kendi kendine namaz kıldığında ise (namazını) istediği zaman uzatsın," buyurdu."(13).

"...Ben namazı uzatmak isteğiyle namaza giriyorum, derken bir çocuk ağlamasını işitiyorum; çocuğun ağlamasından anasının hissedeceği şiddetli üzüntüyü bilmekte olduğundan, hemen namazımda hafifletme yapıyorum."(14).

"...Peygamberin oğlu İbrahim öldüğü gün güneş tutuldu. İnsanlar, güneş İbrahim'in ölümü için tutuldu, dediler. Bunun üzerine Resulullah(S): "Şüphesiz güneş ile ay Allah'ın ayetlerinden iki ayettir. Bunlar hiçbir kimsenin ölümü ve de hayatı için tutulmazlar. Sizler bunları (tutulmuş) gördüğünüz zaman hemen Allah'a dua ediniz ve açılıp parlayıncaya kadar namaz kılınız" buyurdu."(15).

"...Aişe (R) şöyle demiştir: Yanımda Esed oğularından bir kadın vardı. Bu sırada üzerime Resulullah girdi: "Bu kadın kimdir? diye sordu. Falancadır; geceleyin uyumaz imiş; namazından zikrolundu(yahut namazından zikrediyor), dedim. Resulullah : "(Bu sözü) bırak, daima takat yetireceğiniz işleri yapınız. Şüphesiz Allah, siz usanmadıkça usanmaz," buyurdu."(16).

"Sa'd İbn Ebi Vakkas(R) şöyle demiştir: Veda Haccı yılında Mekke'de tutulduğum şiddetli bir hastalığımda Resulullah bana hasta ziyareti yapıyordu. Ben:

- Ya Resulullah! Bendeki hastalık şu şiddetli dereceye ulaşmıştır. Ben mal sahibi bir kimseyim. Bana yalnız bir tek kızdan başkası mirasçı olmayacak. Buna göre malımın üçte ikisini sadaka yapayım mı? diye sordum.

Rusulullah:

- Hayır, sadaka yapma" buyurdu.

Ben:

11. A.g.e., Cilt. I, İst. 1987, s. 257.

12. A.g.e., Clit. II, İst. 1987, s. 663.

13. A.g.e., s. 728.

14. A.g.e., s. 732.

15. A.g.e., s. 1034.

16. A.g.e., s. Cilt. III, İst. 1987, s.1101.

- Yarısını sadaka yapayım mı? dedim.

Rasulullah yine:

- "Hayır, sadaka yapma" dedi.

Sonra Rasulullah şöyle buyurdu:

- "Üçte bir (sadaka yap). Üçte bir de büyüktür, yahut çoktur. Senin mirascılarını zengin bırakman, muhtaç ve halka el açar halde fakir bırakmandan daha hayırlıdır. Ey Sa'd! Sen Allah rızasını isteyerek harcayacağın her nefakadan muhakkak ücret alacaksın. Hatta yemek yerken eşinin ağzına koyacağın bir lokmadan dolayı ecre layık olacaksın"⁽¹⁷⁾.

"...Cabir İbn Abdillah şöyle demiştir: Bir kerre yanımızdan bir cenaze geçmişti. Peygamber(S) hemen o cenaze için ayağa kalktı. Biz de ona uyarak ayağa kalktık ve:

- Ya Rasulullah! Bu bir yahudi cenazesidir, dedik.

"Bir cenaze gördüğünüzde hemen ayağa kalkınız" buyurdu⁽¹⁸⁾.

"... Bu da (yaşayıp ölen) bir insan değil mi?" diye cevap vermişti, demişlerdir."⁽¹⁹⁾

"Rasulullah: "İslâm (dâimâ) yüksek olur; onun üstüne yükselinmez" dedi. "Rivayet olundu ki Fetih yılı Aziz İbn Amr, Ebû Sufyan İbn Harb'in beraberinde gelmiş. Sahabiler: Bunlar: Aziz İbn Amr ve Ebû Sufyan'dır demişler. Bunun üzerine Rasulullah (S): "İşte Aziz İbn Amr ile Ebû Sufyân! İslâm bundan daha azîzdir. İslâm yüksek olur ve onun üzerine yükselinmez" buyurmuştur⁽²⁰⁾.

"...Rasulullah (S) bundan sonra bir kerre de Ubeyy İbn Ka'b ile bareber İbn Sayyad'ın bulunduğu hurmalığa gitmişti. Rasulullah onu gafil yakalamak ve İbn Sayyad kendini görmeksizin onun hususi hayatını görmek ve onun kahinliğinden, tabî olmayan halinden ve sözlerinden bir şeyler işitmek ve sahâbîlere göstermek istiyordu. Peygamber onu kadife örtüsü içinde yan yatmış bir halde gördü. Kadife hırkası içinde genizden gelen anlaşılmaz bir hırıltı verdi. Tam bu sırada, bir hurma ağacının arkasına gizlenmiş bulunan İbn Sayyad'ın annesi, Rasulullah'ı gördü ve hemen:

- Ya Safî! İşte Muhammed geldi, diye seslendi.

Sâfî, İbn Sayyad'ın adıdır. İbn Sayyad süratle ayağa kalktı. Bunun üzerine Peygamber(S), maiyetinde bulunan kimselere:

17. A.g.e., s. 1222.

18. A.g.e., s. 1237.

19. A.g.e., s. 1238.

20. A.g.e., s. 1274.

- Şu kadın oğlunu o halde bıraksaydı, o tutarsız saçma sapan sözleriyle, tabîî olmayan hali ile size ne mal olduğunu açıklardı, buyurdu."(21).

Muhammet İkbâl (1973-1938)'a göre bu durum, İslâm tarihinde ilk psikolojik hadisedir ve çok büyük ehemmiyet arz etmektedir. Bir bakıma, psikolojideki şuuraltı nazariyesinin ortaya atılışındır. İkbâl'a göre "velâyet ve nübüvvet şuru arasındaki esaslı psikolojik farktan tamamen bihaber halde olan Prof. Mac Donald bu tabloda "Psikişik Araştırmalar Cemiyeti" tarzında bir Peygamberin diğeri bir Peygamberi tetkik ve teftiş etmesi nev'inden mizahi bir çeşni buluyor. Gelecek konferanslardan birinde arzedeceğim vechile, Kur'an-ı Kerim ruhunun daha iyi anlaşılması, bugünün itibarî davranışında nihayet bulan bir kültür hareketinin başlangıcı olmuştur, böyle bir anlayış, Profesürün, Hz. Peygamberin, psikişik Yahudi üzerindeki müşahadesinde çok manidar birşey bulmasına müncer olabilirdi. Ancak Hz. Peygamber'in bu davranışının mana ve kıymetini ilk anlayan müslüman, İbn Haldun ki mistik şuurun muhtevasını daha tenkidi bir ruhla ele aldı ve hemen hemen bugünün tahtesşuur nefis kaziyesine vasil oldu."(22).

"Peygamber (S) şöyle buyurdu: "Her doğan çocuk muhakkak fitrat üzere doğar. Sonra anası ile babası onu yahûdî, yahud nasrânî yahud mecûssi yaparlar. Nasıl ki, kusursuz doğurulan her hayvan yavrusu, organları tam olarak doğar. Siz hiç o yavrunun burnunda, kulağında eksik, kesik bir şey hissedermisiniz?"

Bu hadise istinâden "İbn Şihab ez-Zuhrî şöyle demiştir: Her ölen çocuğa, zina eden bir kadına ait olsa bile, cenaze namazı kılınır. Çünkü o çocuk İslâm fitratı üzere yaratılmış olup, o fitrat üzere doğurulmuştur. Onun anası ile babası gayri müslim olsa bile, bilhassa babası müslüman olduklarını iddia ederse o çocuk doğum sırasında ağlayarak doğmuş ise, ona namaz kılınır..."(23).

"...Ya Allah şahid ol!" Sonra: "Burada hazır bulunanlar, hazır bulunmayanlara tebliğ etsin. Bazan kendisine tebliğ edilmiş olan kimse, burada bulunup işiten kimse-den daha iyi anlayıp belleyici olur. Benden sonra birbirinizin boyunlarına vuracak kafirlere dönüşmeyiniz"(24).

"...Ukbe İbn Âmir (R) şöyle demiştir: Kız kardeşim Ümmü Hibbân Beytullah'a kadar yaya yürüyüp ziyaret etmeyi adamış ve (zayıflığından dolayı) kendisi için Peygamberin bu husustaki re'yini istememi emretmişti. Ben Peygamberden

21. A.g.e., s.1277.

22. Muhammet İkbâl, İslâm'da Dini Tefekkürün Yeniden Teşekkülü, çev. Sofi Huri, İst. 1964, s.34.

23. Ebu Abdillâh Muhammed İbn İsmâil el-Buhârî, a.g.e., C.III, İst. 1987, s.1279.

24. A.g.e., Cilt. IV, İst. 1987, s.1644.

fetva istedim. Peygamber (S): (evvelâ) yaya yürüsün, (yorulunca) binsin" buyurdu⁽²⁵⁾.

"...Adiy İbn Hâtim (R) şöyle demiştir: "size beyaz iplik siyah iplikten seçilinceye kadar yiyiniz..." (el-Bakara: 178) ayeti indiği zaman ben hemen bir siyah, bir de beyaz ip edindim ve bunları yastığımın altına koydum. Geceleyin zaman zaman bunlara bakmaya başladım. Fakat bunlar bana birbirinden seçilmiyordu. Kuşluk vakti Rasulullah'a gittim ve bunu kendisine zikrettim. Rasulullah(S): "Bu kara iplik ile ak iplik, gecenin karanlığı ile gündüzün aklığınan ibarettir" buyurdu⁽²⁶⁾.

"... Cuhayne kabilesinden bir kadın Peygambere geldi ve:

- Annem hacc yapmayı adamıştı, fakat hacc yapmadan öldü. Şimdi ben (ona nâib olup da), onun adına hacc yapabilir miyim? diye sordu.

Peygamber(S):

- Evet, annen tarafından vekâleten sen hacc yap! şu hususta ne re'yettin, bana haber ver: Şayet ananın üzerinde bir kul borcu olaydı, sen ananın o borcunu ödermiydin? (Elbette öderdin) Allah hakkını da ödeyip yerine getiriniz. Hem Allah hakkı vefâ edip ödenmeye, başkalarından daha ziyade layıktır" buyurdu⁽²⁷⁾.

"...Peygambere bir adam geldi de:

- Ya Rasûlullah! Anam üzerinde bir ay oruç borcu varken öldü. Ben anam adına bu orucu kazâ edebilir miyim? diye sordu. Rasulullah:

- Evet, sen kaza et! Çünkü Allah'a olan borç ödenmeye daha layıktır" buyurdu⁽²⁸⁾.

"...Abdullah İbn Amr İbni'l-Âs (R) tahdis edip şöyle demiştir:

Rasulullah (S) bana:

- "Ya Abdullah! senin gündüzleyin oruç tutar ve geceleyin de namaz kılar olduğun bana haber verilmedi mi?" buyurdu.

Ben de:

- Evet, Ya Rasulullah, öyledir, dedim.

Rasulullah:

- "Öyle yapma! Bazı günler oruç tut, bazı günler oruç tutma, gecenin bir kısmında namaz kıl, bir kısmında yat uyu. Çünkü muhakkak senin üzerinde şu beden için bir hak vardır ve muhakkak senin üzerinde gözlerin için bir hak vardır ve muhakkak senin üzerinde eşin için bir hak vardır, ve muhakkak senin üzerinde ziyaretçi-

25. A.g.e., s. 1747.

26. A.g.e., s. 1786.

27. A.g.e., s. 1739-1740.

28. A.g.e., s. 1821.

lerin için de bir hak vardır, ve muhakkak (bütün bu hakları eda etmekle beraber) her ay üç gün oruç tutman sana kafidir. Çünkü sana herbir haseneye mukabil on misli sevap muhakkak olduğuna göre, her ayın üç gün orucu, bütün sene orucu demektir" buyurdu...(29).

"...Peygamber ramazanın son onunda mescidindeki itikaf yerinde iken Safiyye O'nun ziyaret etmek üzere Rasulullah'ın yanına gelmiş ve huzurunda bir saat konuşmuş. Sonra evine dönmek üzere ayağa kalkmış. Rasulullah da Safiyye'yi evine geçirmek üzere onunla beraber kalkmış. Nihayet Ümmü Seleme'nin oda kapısı önündeki mescid kapısına ulaştığında Ensâr'dan iki kimse oradan geçmiş ve Rasulullah'a selâm vermişlerdi. Peygamber onlara:

- "Yavaş olun durun! Yanımdaki bu kadın eşim Huyey kızı Safiyye'dir." buyurdu.

O iki Ensârî zât:

Yâ Rasulullah! Allah'ı tesbih ederiz, dediler ve bu işi. (Peygamber'in Safiyye'nin hüviyetini tayine mecburiyet duyması) kendilerine ağır geldi.

Bunun üzerine Peygamber(S):

- "Şüphesiz şeytan, insan vücudunda kanın ulaştığı yere ulaşır (yani kan devranı gibi deveran eder). Ben sizin (temiz) gönüllerinize şeytanın (kötü) bir şüphe atmasından endişe ettim." buyurdu."(30).

Nu'man İbn Beşir (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) şöyle buyurdu: "Helâl olan şeyler bellidir. Haram olanlar da bellidir. Fakat helâl ile haram arasında birtakım şüpheli şeyler vardır. Her kim kendisinden günah olması sezilen bir şeyi terkederse o, haramlığı apaçık olan şeyi daha çok terkedicisi olmuştur. Her kim günah olması şüpheli olan şeyi cür'et ederse, bu da haramlığı apaçık olan şeylere dalmağa yaklaşmıştır. Ma'siyetler(haramlar) Allah'ın korusudur. Her kim sürüsünün korunmuş arazi etafından otlatırsa, o koruluğu düşmesi yakın olur."(31).

Bu hadis için şöyle bir açıklama yapılıyor: "Buhârî hadisi dört târiften getirmiştir: Buhârî'nin Kitabü'l-İmânda getirdiği târifki biraz daha tafsîldir. Bu hadis İslâm dininin medarı sayılan dört hadisten biridir. Diğer üçü de "bütün amellerin değeri niyetlere göredir."; "Kişinin İslâmlığı, kendisini ilgilendirmeyen şeyleri terketmesidir."; "Sizden hiçbiriniz kendisi için arzu ettiği hayrı mü'min kardeşi için de arzu etmedikçe hakîki mü'min olamaz." hadisleridir.

Bu hadise göre hükümler üç kısma ayrılır: biri, hakkında nass olup işlenmesi Şari' tarafından emir ve taleb olunan ve terkine de azâb terekküp edendir. Bu kısım

29. A.g.e., s. 1840.

30. A.g.e., s. 1883.

31. A.g.e., s. 1900.

belli olan halâldır. Beyana muhtaç olmayarak herkesin bildiği dini bedihiyattır. Yemek, içmek, söz söylemek gezmek gibi.

İkinci bir kısmı: Nassan terki taleb olunan ve işlenmesine vaîd terettüp eden şeydir. Bu kısım da apaçık haramdır. Bu da beyana muhtaç olmayarak herkesin bildiği şeri haramlardır. Bu da ya zâîf, görünür bir sıfattan dolayı men' edilmiş olur: Sarhoş edice zahirli maddeler kullanmak gibi; ya gizli bir sıfattan dolayı menedilmiş olur: Zina gibi; yahut da tahsil ve kazanılmasındaki fenalıktan dolayı menedilmiş olur: faiz, gasb, hırsızlık gibi.

Üçüncü bir kısım: Helâllığı ve haramlığı açık olmayan ve herkesçe bilinmeyen şeydir⁽³²⁾.

"Abdullah İbn Ömer (R) şöyle demiştir: Mü'minlerin anası Aişe (R) bir cariye satın alıp, onu hürriyete kavuşturmak istedi. Cariyenin sahipleri: Biz bu cariyeyi sana, onun velâ hakkı (yani hukûkî hısmılığı) bize ait olmak üzere satarız, dediler. Aişe onların bu şartlarını Rasulullah'a zikretti. Rasulullah (S), Aişe'ye: "Onların bu (batıl) şartı, senin velâ (yani hukûkî hısmılık) hakkına mani olmaz. Çünkü velâ hakkı ancak hürriyete kavuşturan kimseye aittir." buyurdu⁽³³⁾.

"...Bir takım insanların hali nedir ki, onlar Allah'ın kitabında bulunmayan birçok şartları şart kılıyorlar? Allah'ın kitabında bulunmayan herhangi bir şart batıldır; hükümsüzdür. İsterse yüz kerre şart edilmiş olsun (onun hükmü yoktur). Allah'ın hükmü en haklıdır; Allah'ın şartı en sağlamdır. Velâ ancak hürriyet verenindir." buyurdu⁽³⁴⁾.

"Ebû Hureyre de Peygamber(S)'den şu hadisi söyledi: "Siz kitab ehlinin sözlerini tasdik etmeyin; onları tekzip de etmeyin. Siz şunu söyleyin: Biz Allah'a inandık ve bize indirilene; İbrahim'e İsmail'e, İshak'a, Yakub'a ve torunlarına indirilenlere; Musa'ya İsa'ya verilenlere ve bütün Peygamberlere Rabpleri katından verilen kitaplara iman ettik; Onlardan hiçbirini diğerinden ayırmayız. Biz Allah'a teslim olmuşlarız."⁽³⁵⁾.

"Ali (R)'den rivayete göre şöyle demiştir: Nebi (S) bir müfreze hazırlayıp Ensardan birisini (Abdullah İbn Huzeyfe'yi) komutan tayin ederek göndemişti. Ve mücahidlere, komutanlarına itaat etmelerini emretmişti. (Her nasılsa yolda) emir, maiyetinin (bazı hareketleri)ne sinirlenerek:

- Rasulullah size, bana itaat etmenizi emretmedi mi? diyerek sordu. Onlar da:

32. A.g.e., s. 1901.

33. A.g.e., s. 1915.

34. A.g.e., Cilt VI, İst. 1987, s. 2551.

35. A.g.e., Cilt V, İst. 1987, s. 2479.

- Evet emretti! demeleri üzerine: Haydi bana odun toplayalım! dedi. Mücahitler odun topladılar. Bu defa da: Odunu ateşleyiniz emrini verdi. Mücahitler odunu yakınca da:

- Bu ateşe giriniz diye emretti. Şimdi (askerin bir kısmı) girmeye hazırlanmışlardı. Fakat öbür kısmı onları tutarak:

- Ne yapıyorsunuz? Biz, ateşten Rasulullah'ın (himayesine) sığınmış kimseleriz diyerek onları önlüyorlardı. Onlar bu muhavereye devam ederken nihayet ateş söndü. Komutanın da sınırları yatıştı. Bu vakıa Nebi (S)'e erişince:

- Eğer mücahitler bu ateşe girselerdi kıyamet gününe kadar ateşten çıkamazlardı. (Çünkü amire) itaat, makul ve meşru olan emirler hakkındadır buyurdu."⁽³⁶⁾.

"... İbn Ömer (R)'den, Nebi (S)'in şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur: (Devlet âmirlerinin emirlerini) dinlemek ve ma'siyetle emrolunmadıkça itaat ve icabet etmek vacibtir. Ma'siyetle emrolunduğu zaman da onları dinlemek ve boyun eğmek yoktur."⁽³⁷⁾.

"Ebu Hureyre (R)'den rivayete göre, Nebi (S) (âkil ve reşîd olan) mü'min, bir yılan deliğinden iki kere sokulmaz! Buyurmuştur."⁽³⁸⁾.

"Ebu Mus'el-Eş'arî (R)'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir. Biz Rasulullah (S) ile beraber (seferde) bulunurduk da her vâdi üzerine yükseldikçe sesimizimu'tadından ziyade yükselerek tahlil ve tekbir ederdik. Bunun üzerine Nebi (S): Şüphesiz siz, ne sağırı çağırıyor ne de gaibe çağırıyorsunuz. Dua ettiğiniz O (Allah); muhakkak ki, sizinle beraberdir. Hem O, sesinizi çok iyi işitir; O, size (uzak değil), çok yakındır, buyurdu. "⁽³⁹⁾

"...İbn Şihab şöyle dedi: Bana Urve İbn Zubeyr haber verdi. Ona da Peygamber'in zevcesi olan annesi Ümmü Seleme, Rasulullah'tan şöyle haber vermiştir: Rasulullah, Ümmü Seleme odasının kapısı önünde şiddetli bir kavga işitti de onlara doğru çıktı ve şöyle buyurdu: "Şüphesiz ben (de sizin gibi) bir insanım. Zaman olur ki bana (sizden iki) hasım gelir de bazınız (haksızken) bazınızdan daha düzgün konuşmuş olabilir; ben de o düzgün sözleri doğru sanarak onu lehine hükmedebilirim. Binaenaleyh kimin lehine bir müslimin (veya gayri müslimin) hakkı ile hükmettimse, (bilsin ki) bu hak ateşten bir parçadır. İster onu alsın, ister bırak-sın"⁽⁴⁰⁾

36. Zeynü'd-din Ahmet b. Ahmet b. Abdil-Latifî'z-Zebîdî, Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi, Müt. ve şarih, Kamil miras Cilt 10, Ankara 1972, s. 347.

37. A.g.e., Cilt 8, Ankara 1970, s. 348.

38. A.g.e., Cilt 12, Ankara 1973, s. 153.

39. A.g.e., Cilt 8, Ankara 1970, s. 366.

40. Ebu Abdillâh Muhammed İbn İsmail el-Buhârî, a.g.e., Cilt V, İst. 1987 s. 2274.

Bu hadis için şöyle bir açıklama yapılmaktadır: "Hadisteki (ben de sizin gibi bir insanım) sözü, Peygamberin de beşeriyet gereği yalnız zahiri işleri idrak ettiği ve vahiyle te'yid edilmeyen hususlarda diğer insanların durumunda bulunduğunu ifade eder.

Hadis harika bir adalet düsturu va'z etmiştir: Lisan ve ifade düzgünlüğü ile ve hüccet getirerek hüküm kazanmakla Allah'ın haram kıldığı bir şey helâl olmaz. Diğer bir deyişle hâkim, Peygamber bile olsa, hâkimin hükmü bir haramı helâl veya bir hâlâlı haram kılmaz."⁽⁴¹⁾.

"...Seleme İbnu'l-Akva' (R) şöyle demiştir: (Havazin seferinde) mücahidlerin azıkları azalıp hafiflemiş ve fakir düşmüşlerdi. Bunun üzerine sahabiler develerini kesmek hususunda (izin için) Peygambere geldiler. Peygamber de onlara izin verdi. Müteâkiben bunlara Ömer kavuştu. Onlar bu haberi ona söylediler. Ömer onlara:

- Develeriniz gittikten sonra (bu uzun yolculukta) hayatınız kalmaz, dedi. Sonra Peygamberin yanına girdi ve:

- Ya Rasulullah! Bunların develeri gittikten sonra, bunların hiçbirisi (sağ) kalmaz, dedi.

Bunun üzerine Rasulullah da:

- Öyle ise insanlar için nida et: Herkes geri kalan azıklarını getirsinler?" buyurdu.

İçine konulmak üzere meşin bir sergi yayıldı. Getirenler bu yaygının üzerine koydular, sonunda Rasulullah ayağa kalktı, dua etti ve sergi üstündeki erzâk için bereket temenni eyledi. Sonra sahabilere kapları ile gelmelerini emretti. Mücahidler avuç avuç aldılar, nihayet (hepsi kaplarını doldurup) ayrıldılar. Sonra Resulullah (S) şükran makamında:

- "Eşhedü enlâ ilâhe ille'llah ve ennî Rasulullah (Allah'tan başka ilâh olmadığına ve kendimin Allah'ın elçisi olduğuma şahadet ederim.)" buyurdu⁽⁴²⁾.

Hudeybiye'de Rasulullah: "...Haydi artık kalkın, Kurbanlarımızı kesip, başlarının traş edin!" buyurdu.

Râvi dedi ki: Vallahî sahabilerden bir kişi olsun kalkmadı. Hatta Rasulullah bu emri üç kerre söyledi. Sahabilerden hiçbirisi kalkmayınca, Rasulullah zevcelerinden Ümmü Seleme'nin yanına girdi ve sahabilerden gördüğü kayıtsızlığını ona söyledi.

Ümmü Seleme:

41. A.g.e., s. 2275.

42. A.g.e., s. 2303.

- Ey Allah'ın Peygamberi! Sen bu emri yerine getirmek istiyor musun? O halde şimdi dışarı çık, sonra tâ kurbanlık develerini kesinceye ve berberini çağırıp, o seni traş edinceye kadar sahabilerden hiç birisine bir kelime bile söyleme! dedi.

Bunun üzerine Peygamber, Ümmü Seleme'nin yanından çıktı ve sahabilerden hiçbirisi ile konuşmayarak, umre ibadetlerini yerine getirdi. Kurbanlık develerini kesti ve berberi (Huzaalı Hırâş İbn Umeyye'yi) çağırıp traş oldu. Sahâbiler Peygamberi bu halde görünce, onlar da hemen kalkarak kurbanlarını kestiler, birbirlerini traş etmeye başladılar, hatta (icabet çabukluğunun meydana getirdiği sıkışıklıktan) birbirini öldüre yazdılar."⁽⁴³⁾.

Bu hadis için şöyle bir açıklama yapıyor: "Sahabilerin Peygamber'in emrine icabet etmekte ağır davranmaları, şartlarını ağır buldukları bu barışın bir vahy ile iptâl edilmesi ve böylece kendileri için umre ibadetinin yapılması müyesser olması ümidine dayanıyor idi. Ve şüphesiz Peygamber'e karşı muhalif bir hareket mahiyetinde değildi. Peygamber'in emri mutlak idi; Binaen aleyh hemen acele yerine getirilmesi gerekmediği sahabilerce bilinmişti."⁽⁴⁴⁾.

"...Kinâne oğullarından birisi Kureyş'e hitaben:

- Beni bırakınız, bir kerre de Muhammed'in yanına ben gideyim, dedi.

Onlar da:

- Pekâlâ git! dediler.

Bu Kinâneli zât, Peygamber'in sahabelerine doğru giderken, Rasulullah:

- "Bu gelen falân kimsedir. O öyle bir kabiledendir ki , onlar hacc ve umre kurbanlarını ta'zim ederler. Gerdanlıklı kurban develerini bu zatın gözü önüne salıverin!" buyurdu.

Sahabiler bütün kurbanlık develeri onun geleceği yolun üzerine salıverdiler. Sahabiler de yüksek sesle lebbeyk, Allahümme Lebbeyk diyerek Kinânî'yi karşıladılar. Kinânî zât kurban develerini ve sahabilerin telbiye ile karşılamalarını görünce hayret ederek:

- Suphanallah! bu zâtların Beyt'i ziyaretten men' edilmeleri, bunlara yakışmayan bir harekettir, dedi.

Kureyş'in yanına döndüğünde:

- Ben bunların umre için kesecekleri kurban develeri kılâdelenmiş ve alâmetlendirilmiş bir halde gördüm. Ben bunların Beyt'i ziyaretten men' edilmelerini uygun görmem, dedi."⁽⁴⁵⁾.

43. A.g.e., Cilt VI, İst. 1987, s. 2570.

44. A.g.e., s. 1570.

45. A.g.e., s. 2565.

II- Hz. Peygamber'in, kendinden önceki peygamberler ve milletlerle ilgili olaylarda naklettiği akıl yürütmeleri ihtiva eden hadisler.

"...Ebu Hureyre Rasulullah (S)'in şöyle buyurduğunu işitmiştir:

(Vaktiyle) iki kadın ve kadınlarla beraber onların iki oğlan çocukları vardı. Bunlar (yolda giderlerken) kurt gelerek bunlardan birisinin (büyük kadının) çocuğunu hemen kapıp gitmiş. Bunun üzerine (çocuğunu kurt kapan) kadın, arkadaşı (küçük) kadına: Kurt senin çocuğunu götürdü, der. Öbür kadın da: Hayır senin çocuğunu götürdü der. Nihayet bu iki hasım muhakemelerini Davut'a arz ederler. O da, orada ki büyük kadına hükmeder. (Kurdun kaptığı çocuk küçük kadına ait olur.) Bunlar muhakemeden çıkıp Davut'un oğlu Süleyman'a giderler. Ve (babasının hükmünü istinafen) ona bildirirler. O da: Haydi bana bir bıçak getiriniz! çocuğu iki kadın arasında paylaşırayım demiş. Bunun üzerine küçük kadın: Aman öyle yapma, Allah sana rahmet etsin! çocuk bu kadındır, demekle Süleyman da çocuğun küçük kadına ait olduğuna hükmetmiştir."⁽⁴⁶⁾.

"Ebu Huyerre (R)'den Nebi (S)'in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

(Beni İsrail'den) bir kişi, öbür kişiden ona âit akarı satın almış. Akarı satın alan kimse akarında içi altın dolu bir testi bulmuş. Satın alan kişi, satan kimseye:

- Haydi, benden şu altını al! (Bu altın senindir.) Çünkü senden yalnız bu toprağı satın aldım, altınları satın almadım, demiş. Toprağın (eski) sahibi olan kişi de müşteriye:

- Ben sana bu toprağı, içindeki müstemilatiyle beraber sattım, demiş. (Bunun üzerine) satanla müşteri (üçüncü) bir kişiye, varıp muhakeme olmuşlar. Kendisine arz-ı hâl ettikleri bir kimse de bunlara:

- Sizin oğlunuz, kızınız varmı? diye sorar. Bunların birisi (müşteri):

- Benim bir oğlum var, der. Öbürüsü (satan) da:

- Benim bir kızım var, diye cevap verir. Hakim tayın edilen kişi de:

- Bu oğlana, bu kızı nikah ediniz! ve yeni evlilere bu altından (bir parçasını) veriniz; bir parçasını da kendinize (müştereken) sarfediniz diye hükmeder."⁽⁴⁷⁾.

Tebliğimiz boyunca nakletmeye çalıştığımız, düşünmeyle ilgili hadislerin sayısını çoğaltmak her zaman için mümkündür. Fakat biz şimdilik belirttiğimiz hadislerle yetinerek, müslüman olmayan bir düşünürün Allah'ın varlığı hususunda yapmış olduğu akıl yürütmeleri sunarak konumuza son vermek istiyoruz. Düşünmek hiçbir zaman imanın yerine geçmemekle beraber, düşünmenin hakikatlere ulaşmadaki rolünü göstermesi bakımından, belirteceğimiz misallerin bir önem taşıyacağı kanısındayız.

46. Zeynü'd-din Ahmet b. Abdil-Latifi'z-Zebîdî, a.g.e., Cilt 9, Ankara 1971, s. 159-160.

47. A.g.e., s. 205.

Bilindiği gibi, her şeyden şüphe ettikten sonra kendi varlığını bulan Descartes (1596-1650), bütün şüphelerinden kurtulması için Allah'ın var olup olmadığını, varsa aldatıcı olup olmadığını tetkik eder. Sonunda ebedi, sonsuz, değişmeyen, bağımsız, her şeyi bilir ve her şeye gücü yeter ve mevcut bütün şeyleri yaratan bir Allah'ın, sonsuz cevherin varlığını kabul eder. Sonsuz cevher fikrinin, sonlu cevher olan kendine, ancak sonsuz bir cevher tarafından verilmiş olduğunu ileri sürer. Bu düşüncesini açıklamak için de şu şekilde akıl yürütür:

" Şimdi biraz daha ileri gitmek ve Allah mevcut olmadığı takdirde, O'nun fikrine malik olan benim, var olup olmayacağını tetkik etmek istiyorum, ve varlığımı kime borçlu olabileceğimi soruyorum. Belki kendime yahut ana babama veyahut da Allah'tan daha az olgun olan diğer nedenlere (illetlere) borçluyum. Zira Allah'tan daha olgun ve hatta ona eşit olan başka bir şey tasavvur olunamaz.

Kendi kendimin yaratıcı olsaydım her türlü eksiklikten ârî, yani Allah olmam lazımdı⁽⁴⁸⁾. Halbuki yanılıyor, şüphe ediyorum; birçok şeyleri bilmiyorum. Bunlar olgunluk değil, eksiklik zaruretidir. Dolayısıyla kendimin yaratıcı değilim.

Anama babama gelince, görünüşte varlığımı onlara borçluyum, fakat bu hususta bütün inandıklarımın doğru olduğunu kabul etsem bile, bundan dolayı beni, düşünen bir varlık olarak, yaratıcı ve muhafaza eden onlar olduğu söylenemez. Çünkü düşünen bir cevher ile cismanî bir fiil arasında hiçbir bağıllık yoktur.

Allah'tan daha az olgun bir varlığa gelince onun tarafından yaratılmam imkansızdır⁽⁴⁹⁾ Kendi varlığım hakkında edindiğim fikir gibi, Allah fikrinin de yaratıldığı zaman benimle birlikte doğmuş ve meydana getirilmiş olduğunu söylemekten başka diyecek bir şey yoktur. Bu tıpkı, ben yaratılırken, işçinin eserine hakettiği marka gibi, zihnime konulmuştur. Allah mevcut olmasaydı, Allah fikrinin bende bulunması imkansızdı.

Evvelâ biliyorum ki, Allah'ın beni aldatmasına asla imkan yoktur. Çünkü her hile ve aldatmada bir nevi noksanlık vardır. Böylece aldatılmak bir nicelik ve kudret alameti gibi görülse de, aldatmak istemek şüphesiz zaaf ve hileye delalet eder. Nafile olarak bunlar Allah'ta bulunmaz⁽⁵⁰⁾.

Buraya kadar üç hakikat bulduk: Ben varım, çünkü şüphe ediyorum ve netice olarak düşünüyorum. Allah vardır, çünkü onun bende fikri vardır. Açık ve seçik olarak idrak ettiğim şeyler doğrudur, çünkü Allah mutlak iyidir aldatıcı değildir. Aynı şekilde⁽⁵¹⁾ ben de maddi şeylerin fikirleri de vardır."⁽⁵²⁾.

48. Descartes, Metafizik Düşünceler, Çev. Mehmet Karasan, İst. 1967 s. 38.

49. A.g.e., s. 39.

50. A.g.e., s. 41.

51. A.g.e., s. 43.

52. A.g.e., s. 44.